

# Jacek Wijaczka, Zenon Guldon

---

## Związki handlowe ziem litewskich i białoruskich z Królewcem w świetle rejestrów celnych komory grodzieńskiej z lat 1600 i 1605

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 21-31

---

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

---

*Zenon Guldon, Jacek Wijaczka*

## **Związki handlowe ziem litewskich i białoruskich z Królewcem w świetle rejestrów celnych komory grodzieńskiej z lat 1600 i 1605**

Związki handlowe ziem ukraińskich, białoruskich i litewskich z rynkiem zewnętrznym, a zwłaszcza z portami bałtyckimi w XVI i I połowie XVII w., nie doczekały się wyczerpującego opracowania naukowego. Szczególnie dyskusyjny jest problem znaczenia rynku zewnętrznego dla genezy i rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Szerszą wymianę zdań wywołała jedynie kwestia znaczenia handlu zbożowego dla Ukrainy. W. Czermak uważał, że w XVII w. „jakkolwiek Podole i Ukraina nie należały do dorzecza Wisły, to jednak stamtąd właśnie przybywały największe masy zboża spławianego następnie do Gdańska”<sup>1</sup>. S. Mielczarski natomiast wyrażał opinię, że ziemie ukraińskie jeszcze w I połowie XVII w. nie odgrywały żadnej roli w handlu zbożowym z Gdańskiem<sup>2</sup>. Można jednak stwierdzić, że już w końcu XVI w. w orbicie rynku gdańskiego znalazł się Wołyń, skąd w okresie od 14 kwietnia do 12 maja 1583 r. spławiono do Gdańska około 2900 łasztów zboża<sup>3</sup>. Z najnowszych badań wynika, że już w okresie wcześniejszym, w latach 1561—1569 Wołyń dostarczał na rynek gdański znacznych ilości zboża i popiołu<sup>4</sup>. Z I połowy XVII w. pochodzą najstarsze, nieliczne zresztą, informacje o wywozie zboża z Kijowszczyzny<sup>5</sup>.

Jeszcze z końca XVIII w. pochodzą głosy o braku możliwości zbytu ukraińskiego zboża. Posel podolski Darowski, uzasadniając w 1784 r. konieczność powołania kompanii czarnomorskiej, twierdził, że Podole i Ukraina „tak wielką miewają zboża obfitość, że widzieliśmy niedawno w Ukrainie połowę jedną urodzaju w czasie żniwa ofiarowaną robotnikowi za zbiór drugiej, a i tym sposobem hojne te nieba dary i prac ludzkich owoce zebrane być nie mogły i niepotrzebnym stały się ziemi tak żyznej nawozem. Stoją tam i dziś ogromne stogi pastwie robaków bez sposobu przedaży zostawione”<sup>6</sup>. Nie zmieniły sytuacji w poważniejszym stopniu początki handlu czarnomorskiego<sup>7</sup> czy wybudowany w 1784 r. Kanał Ogińskiego, łączący Szczarę, dopływ

---

1 W. Czermak, *Handel zbożowy gdański w XVII wieku*, Sprawozdania z czynności i posiedzeń AU, 1898, nr 5, s. 9.

2 S. Mielczarski, *Rynek zbożowy na ziemiach polskich w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII w. Próba rejonizacji*, Gdańsk 1962, s. 106.

3 Z. Guldon, *W kwestii udziału Ukrainy w handlu zbożowym z Gdańskiem w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII w.*, *Zapiski Historyczne*, 1965, t. 30, z. 3, s. 69.

4 M. G. Krykun, V. M. Kravčenko, *Torgovi zvjazky Volyni z Gdanskom v seredyni XVI st.*, *Problemy Slovjanoznavstva*, Lviv 1987, wyp. 36, ss. 76—89.

5 Z. Guldon, op. cit., s. 73.

6 *Diariusz sejma wolnego ordynaryjnego grodzieńskiego sześcioniedzielnego roku Pańskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawującego się*, Warszawa 1785, s. 479. Zob. także M. Kniaźewiç, *Projekt polipšennia trgovli na Ukraini 1784 r.*, *Zapiski Naukowego Tovaristva im. Ševčenka*, 1897, R. 6, t. 18, s. 4.

7 Zob. szerzej M. Mądził, *Polskie inicjatywy handlowe w rosyjskich portach czarnomorskich*, Lublin 1984.

Niemna, z Jasioldą, dopływem Prypeci, a więc umożliwiający spław towarów z Ukrainy do Królewca<sup>8</sup>. Stąd też W. Kula postulował potrzebę przebadania ekonomiki Ukrainy jako „regionu najczęściej odciętego niemal zupełnie od rynku światowego”<sup>9</sup>. Wydaje się, że w XVIII w. przynajmniej niektóre dobra magnackie utrzymywały dość ożywione kontakty z Gdańskiem<sup>10</sup>.

Stosunkowo nieźle znany rozwój gospodarki folwarcznej na Litwie i Białorusi do połowy XVI w.<sup>11</sup> Od dość dawna w literaturze białoruskiej zwracano uwagę na znaczenie rynku zewnętrznego dla genezy i rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej na tym terenie<sup>12</sup>. W późniejszym okresie w literaturze radzieckiej, ze względów metodologicznych, główną jednak rolę przypisywano rynkowi wewnętrznemu<sup>13</sup>. W świetle dotychczasowych badań nie ulega jednak wątpliwości, że zachodnia Białoruś już w XVI w. spławiła znaczne ilości zboża do Gdańska<sup>14</sup>. Znacznie słabiej z portami bałtyckimi związana była wschodnia Białoruś<sup>15</sup>, co było głównym powodem zlikwidowania w 1762 r. folwarków w dobrach szkłowskich<sup>16</sup>. W hrabstwie dąbrowskim w 1764 r. na spław przeznaczano znaczne ilości potażu. Natomiast krescencja folwarczna „ma się spędzać na gorzałkę”, którą sprzedawano poddanym<sup>17</sup>. Na marginesie warto zwrócić uwagę, że gospodarka folwarczno-pańszczyźniana rozwijała się najsłabiej nie tylko w rejonach najbardziej odległych od portów bałtyckich (wschodnia Białoruś i Ukraina), lecz także na terenach położonych najbliżej tych rynków zbytu (Żmudz oraz Prusy Królewskie, a zwłaszcza Żuławy Wiślane<sup>18</sup>). Wyjaśnienie przyczyn tej zbieżności wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Dla badań nad znaczeniem rynku zewnętrznego dla ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego istotne znaczenie miało odkrycie rejestrów komór celnych z tego terenu z początków XVII w.<sup>19</sup> Stały się one podstawą badań nad związkami handlowymi tych ziem z miastami polskimi<sup>20</sup>, zwłaszcza z Gniezmem<sup>21</sup> i Toruniem<sup>22</sup>, rolą handlu

8 T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764—1794)*, t. 2, Kraków—Warszawa 1897, s. 67.

9 W. Kula, *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego. Próba modelu*, Warszawa 1962, ss. 191—192.

10 Z. Guldon, *Związki handlowe dóbr magnackich na prawobrzeżnej Ukrainie z Gdańskiem w XVIII wieku*, Toruń 1966.

11 S. Kasperek, *Rozwój gospodarki folwarcznej na Litwie i Białorusi do połowy XVI wieku*, Poznań 1965.

12 M. Doñnar-Zapolski, *Socjalna-ekonomiczna struktura litowska-belaruskae dzjarżawy u XVI—XVIII st., Gistaryčna-Archeologiczny Zbornik*, 1927, t. 1, ss. 31—58.

13 V. I. Pičeta, *Beloruszija i Litva XV—XVI vv.*, Moskwa 1961, s. 189, 635, 643, 646; D. L. Pochilevič, *Dviżenie feodalnej zemelnoj renty v Velikom Knjażestve Litovskom v XVI—XVII vv.*, Istoričeskie Zapiski, 1950, t. 30, s. 212.

14 A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951, ss. 267—276; J. Ochmański, *Gospodarka folwarczna w dobrach hospodarskich na Kobryńszczyźnie*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, R. 6, nr 3, s. 392.

15 V. I. Meleško, *Handel i stosunki handlowe Białorusi Wschodniej z miastami nadbałtyckimi w końcu XVII i XVIII w.*, *Zapiski Historyczne*, 1968, t. 33, z. 4, ss. 53—91.

16 M. B. Topolska, *Dobra szkłowskie na Białorusi Wschodniej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1969, s. 78.

17 Z. Guldon, *Związki handlowe południowo-zachodniej Białorusi z Gdańskiem w pierwszej połowie XVIII wieku*, *Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki humanistyczno-społeczne*, z. 24, *Historia*, z. 3, 1967, s. 36.

18 Zob. szerzej A. Mączak, *Gospodarstwo chłopskie na Żuławach Malborskich w początkach XVII wieku*, Warszawa 1962; A. Piątkowski, *Posiadłości ziemskie miasta Elbląga w XVII—XVIII wieku*, Warszawa 1972; J. Szpak, *Kierunki produkcji dworskiej w ekonomii malborskiej w XVI wieku*, Wrocław 1972; tenże, *Studia nad stosunkami rynkowymi w ekonomii malborskiej w XVI wieku*, Malbork 1976; P. Szafran, *Żuławy Gdańskie w XVII wieku*, Gdańsk 1981; L. Żytkowicz, *Rozwarstwienie chłopstwa a gospodarka na Żmudzi w 2 połowie XVII i w XVIII wieku*, w: *Spółczesność staropolskie*, t. 2, Warszawa 1979, ss. 229—314.

19 V. I. Meleško, *Novye beloruskie tamoznnye knigi pervoj poloviny XVII v.*, *Istoričeskij Archiv*, 1960, nr 4, ss. 201—203.

20 Z. Ju. Kopysskij, *Ekonomičeskoe razvitie gorodov Belorusii v XVI—pervoj polovine XVII v.*, Minsk 1966.

21 J. Topolski, *Rola jarmarków gnieźnieńskich w handlu europejskim od XV do XVII wieku*, w: tenże, *Gospodarka polska a europejska w XVI—XVIII wieku*, Poznań 1977, s. 182 i n.

22 Z. Guldon, L. Stępkowski, *Handel Torunia z Wielkim Księstwem Litewskim w początkach XVII wieku*, *Zapiski Historyczne*, 1979, t. 44, z. 2, ss. 81—103.

w miasteczkach białoruskich i litewskich<sup>23</sup> oraz spławem zboża z Białorusi do portów bałtyckich<sup>24</sup>. Rejestry komór celnych z lat 1600 i 1605 r.<sup>25</sup> w połączeniu z opublikowanym fragmentem rejestru komory kowieńskiej z 1601 r.<sup>26</sup> stanowią też zasadniczą podstawę źródłową niniejszego artykułu, którego podstawowym celem jest próba określenia zasięgu rynku królewickiego w początkach XVII w.

Na podstawie dotychczasowych badań stwierdzić można, że na przełomie XVI i XVII w. zboże nie odgrywało poważniejszej roli w handlu ryskim. W latach 1596—1600 eksportowano z Rygi przeciętnie rocznie 1616 łasztów, w latach 1601—1605 zaledwie 109 łasztów i wreszcie w latach 1606—1610 2024 łasztu<sup>27</sup>. W 1605 r. przez komorę witebską spławiono do Rygi zaledwie 1562 beczki zbóż i niewiele innych produktów gospodarki roślinnej (tab. 1). W handlu z Rygą poważną rolę odgrywał Mohylew, który wraz

T a b e l a 1  
*Splaw produktów gospodarki roślinnej do Rygi  
przez komorę witebską w 1605 r.*

Towar	Jednostka miary	Ilość
Jęczmień	beczka	150
Pszenvica	beczka	112
Zboża	beczka	1 330
Groch	beczka	59
Krupy	beczka	1
Siemię lniane i konopne	beczka	169
Chmiel	kamień	263
Pieńka (włókno konopne)	kamień	580
	tiuczek	6

Ź r ó d ł o: *Vitebskaja Starina*, t. 1, Vitebsk 1883, ss. 321—327.

z Wilnem pośredniczył w wymianie handlowej między Rosją a Zachodem<sup>28</sup>. W 1616 r. na komorze połockiej nie zanotowano w ogóle zboża<sup>29</sup>. Jeszcze zresztą w końcu XVII w. większość dostarczanego do Rygi zboża pochodziła z Łotwy i Kurlandii, a jedynie 24% z Litwy i Białorusi<sup>30</sup>.

Większe znaczenie dla ekonomiki ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego miał Królewiec, z którego prowadziły trzy drogi lądowe, łączące miasto z Łotwą, Litwą i Białorusią. Pierwsza z nich wiodła przez Kłajpedę i Libawę do Rygi. Druga z kolei

23 S. Alexandrowicz, *Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i I połowie XVII w.*, Rocznik Białostocki, 1961, R. 1.

24 Z. Ju. Kopysskij, *Rynońnye svjazi selskogo chozjajstva Belorussii XVI — pervoj poloviny XVII vv.*, Eżegodnik po agrarnoj istorii Vostočnoj Evropy 1962 g., Minsk 1964, ss. 141—145. Zob. też Z. Guldon, *Splaw niemeński w świetle rejestru celnego komory grodzieńskiej z 1600 roku*, w: Z. Guldon, L. Stępkowski, *Z dziejów handlu Rzeczypospolitej w XVI—XVIII wieku*, Kielce 1980, ss. 99—102.

25 Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (dalej: B.U.Wil.), Oddział Rękopisów, At, sygn. 13159 i 13161 (Rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r.).

26 Akty izdavaemye Vilenskoju Archeografičeskoju Komissieju (dalej: AVAK), 1888, t. 14, ss. 645—655; w sprawie daty tego rejestru zob. V. I. Meleško, *Novye belorusskie tamożenne knigi*, s. 202.

27 W. W. Doroszenko, *Eksport Rygi na Zachód w okresie przynależności do Rzeczypospolitej (1562—1620)*, Zapiski Historyczne, 1966, t. 31, z. 1, tab. 4.

28 H. Lowmiański, *Handel Mohylewa w XVI wieku*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, ss. 520—547; V. I. Meleško, *Torgovye svjazi Mogileva s gorodami Polši i Pribaltiki vo vtoroj polovine XVI — pervoj polovine XVII v.*, Acta Baltico-Slavica, 1965, t. 2, ss. 61—101.

29 Z. Ju. Kopysskij, *Rynońnye svjazi*, s. 143.

30 E. Dunsdorfs, *Der Aussenhandel Rigas im 17. Jahrhundert*, w: *Conventus primus historicorum Balticarum*, Riga 1938, s. 466.

Tabela 2  
*Splaw towarów do Królewca przez komorę grodzieńską w 1600 r.*

Towar	Jednostka miary	Ilość	Towar	Jednostka miary	Ilość
Produkty gospodarki roślinnej			Produkty gospodarki leśnej i bartnictwa		
chmiel	kamień — funt	395,5 — 19	popiół	strużek	1
gorzalka	kwarta	700	smoła	wicina	1
jagły (pszono)	beczka	99	wańczos	beczka	25
	fasa	68		achcik	2
	krakówka	293	wosk	wasilki	40
	łaszt	10		kamienie — funty	1 180,5 — 5
	solanka	2		kruszką	3
	śledziówka	1		sztuka	5
jęczmień	beczka	640	Produkty gospodarki hodowlanej, skóry i futra		
konopie	za kop groszy	10	futra	sztuka	18
krupy gryczane	beczka	11	jucht	para	8 408
len	kamień	15	koźliny	sztuka	100
mąka	beczka	163	łosiny	sztuka	10
	łaszt	7	łój	kamień	3 179
nasienie lniane	beczka	80	skóry	sztuka	2 765
	łaszt	2	szubki	sztuka	2
	solanka	110	wilki	sztuka	36
owies	beczka	30	Inne towary		
pszenica	beczka	16	obrusy	lokciec	50
żyto	beczka	15 531	plótno	lokciec	24 500
	solanka	5 617	rohocz	sztuka	600
	wicina	33	rzeczy drobne	za kop groszy	35
Produkty gospodarki leśnej i bartnictwa			spaniec	sztuka	4
dziegiec	kłoda	11			
popiół	łaszt	1 119			

Źródło: Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Oddział Rękopisów, At nr 13159.

prowadziła przez Wystruc i Ragnetę do Kowna i Wilna. Ostatnia wreszcie łączyła Królewic przez Kętrzyn, Elk, Olecko i Augustów<sup>31</sup> z Grodnem<sup>32</sup>. Znacznie większe znaczenie miał splaw niemieński. W XVII w. dzięki zmianie koryta rzeki Gilgi i budowie kanału (Friedrichsgraben) Niemen uzyskał dogodniejsze połączenie poprzez Labiawę i dalej Pregołą z Królewcem<sup>33</sup>. Do transportu rzeczno używano wyłącznie wicin, obsługiwanych przez sternika i 8 mołojców<sup>34</sup>. Według G. Jenschki ładowność tego statku wynosiła 80 lasztów<sup>35</sup>. Wydaje się, że są to dane wyraźnie zawyżone. Ostatnio przyjmuje

31 Z tą drogą wiąże się głównie lokacja Augustowa w 1557 r. i funkcjonowanie tam komory celnej, której fragmentaryczny rejestr z 1607 r. wykorzystał A. Korgul, *Rola Augustowa w wymianie handlowej Litwy i Korony na przełomie XVI i XVII wieku*, w: *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI—XVIII w.*, pod red. A. Wyrobisza, Warszawa 1981, ss. 91—104. W rejestrze tym jest niewiele informacji o handlu z Królewcem. Lenart Goicz z Królewca przywoził 266 skór, a wójtowicz słucki Bohdan wioził z Królewca sukno, drut, koldry, migdały i ziele tatarskie — Archiwum Państwowe w Poznaniu, Miscellanea, sygn. 1206.

32 K. Forstreuter, *Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten*, Königsberg 1931, s. 26.

33 Ibidem, ss. 74—77.

34 S. Alexandrowicz, op. cit., s. 118.

35 G. Jensch, *Handel Rigas im 17. Jahrhundert. Ein Beitrag zur livländischen Wirtschaftsgeschichte in schwedischer Zeit*, Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, Riga 1930, Bd. 24, H. 2, s. 69.

Tabela 3  
*Splaw produktów gospodarki roślinnej i hodowlanej do Królewca  
 przez komorę kowieńską w 1601 r.*

Towar	Jednostka miary	Ilość	Grodno	Kowno	Stuck	Wilno
Produkty gospodarki roślinnej						
chmiel	kamień	40	—	—	—	—
jagły (pszeno)	krakówka	73	—	—	73	—
	łaszt	19	—	—	19	—
mąka	beczka	73	—	—	—	—
	łaszt	21,5	4,5	—	—	—
nasienie lniane	beczka	67	67	—	—	—
	łaszt	19,5	19,5	—	—	—
żyto	beczka	3030	2630	—	—	—
	wicina	5	—	—	—	—
Produkty gospodarki leśnej i bartnictwa						
popiół	łaszt	236	—	—	—	89
	wicina	2	—	—	—	—
potaż	beczka	50	—	—	—	50
smoła	łaszt	2	—	—	—	—
wosk	funt	10	—	10	—	—
	kamień	340,5	—	128,5	209	—
Produkty gospodarki hodowlanej i skóry						
jucht (ślucki, moskiewski)	para	2554	—	—	2554	—
lój	kamień	2795	—	—	2795	—
skóry	sztuka	2497	305	—	1592	—

Źródło: Akty izdawaemye Vilenskoju Archeografičeskoju Komissieju, 1888, t. 14, ss. 645—655.

się, że przeciętna pojemność wiciny wynosiła 300—350 beczek litewskich<sup>36</sup>, a więc 34—40 lasztów zboża<sup>37</sup>. Można dodać, że w splawie wiślanym najczęściej używano statków o pojemności od 24 (dubas) do 48 (szkuta) lasztów<sup>38</sup>.

Splaw niemeński rozpoczynał się przy wysokim stanie wody wiosną, najczęściej na przełomie marca i kwietnia. Droga z przystani w Świerznium do Królewca i z powrotem trwała około 140 dni. Pociągało to za sobą dość wysokie koszty splawu. W 1626 r. za splawione 134 laszty zboża z księstwa śluckiego na Polesiu uzyskano w Królewcu 14 935 zł. Natomiast koszty transportu niemeńskiego wyniosły 3482 zł, co stanowiło 23,4% ceny sprzedażnej zboż<sup>39</sup>.

Strukturę handlu splawnego do Królewca w świetle rejestru komory grodzieńskiej

36 Z. Ju. Kopysskij, *Rynočnyje svjazi*, s. 144. Przez komorę grodzieńską w 1600 r. na 39 wicinach splawiono 11 861 beczek zboż, co daje przeciętną pojemność 304,1 beczki na wicinę. Według B. Dederki, *Handel zbożem a Litwie w XVII i XVIII w.*, Przegląd Zbożowo-Młynarski, 1962, R. 6, nr 9, s. 283, w 1653 r. na 9 wicin załadowano 1143 beczki, co daje przeciętnie zaledwie 126 beczek zboża na wicinę.

37 Według S. Alexandrowicza, op. cit., s. 127, laszt królewiecki obejmował 8,75 beczki litewskiej o pojemności 407,4 l. Beczka solanka miała pojemność 102 l. Wszystkie przeliczenia mają charakter orientacyjny. W 1601 r. w jednej z zapisek celnych na komorze kowieńskiej zaznaczono, że 2 beczki popiołu liczono na laszt; zob. AVAK, s. 647.

38 H. Obuchowska-Pysiowa, *Handel wiślany w pierwszej połowie XVII wieku*, Wrocław 1964, s. 46.

39 B. Dederko, op. cit., s. 282.

z 1600 r. przedstawia tabela 2. Wynika z niej, że spławiono wówczas 16217 beczek i 5617 solanek, a więc w sumie 17621 beczek litewskich zbóż, prawie wyłącznie żyta. Ponadto spławiono żyto na 33 wicinach. Biorąc pod uwagę, że pojemność wiciny wahała się najczęściej w granicach 300 beczek, szacować można, że spławiono wówczas 27 521 beczek, czyli 3145 lasztów królewieckich<sup>40</sup>.

Rozmiary spławu niemieńskiego przez Kowno przedstawia opublikowany rejestr tej komory celnej, obejmujący okres od kwietnia do czerwca 1601 r.<sup>41</sup> W tym czasie spławiono 3030 beczek żyta oraz zboże na co najmniej 5 wicinach (tab. 3)<sup>42</sup>. Wreszcie w 1605 r. przez komorę grodzieńską przeszło 46 lasztów i 8320 beczek zbóż, a więc w sumie 997 lasztów. Ponadto zboże spławiano na 61 wicinach. Łączny spław zboża przez tę komorę szacować można na 3088 lasztów (tab. 4)<sup>43</sup>. Z innych produktów gospodarki roślinnej wymienić trzeba pewne ilości przetworów zbożowych (krupy, jagły, mąka), siemienia lnianego i konopnego, chmielu, a zwłaszcza pieńki czyli włókna konopnego. Tylko przez komorę grodzieńską w 1605 r. spławiono 2370 kamieni pieńki (tab. 4).

Pozostaje odpowiedzieć na pytanie, jak przedstawiała się rola ziem białoruskich i litewskich w eksporcie zbożowym Królewca. W końcu XVI w. z Królewca wywożono od 2573 lasztów w 1589 r. do 12 023,5 lasztów w 1596 r. Znacznie mniejszą rolę odgrywało zboże w latach 1600 i 1602, co było nie tylko wynikiem wojny polsko-szwedzkiej, ale także niekompletnego stanu zachowania królewieckich ksiąg celnych z tych lat. Po zakończeniu działań wojennych w 1621 r. z Królewca wywieziono 12 320 lasztów zbóż<sup>44</sup>. Dane te wskazują na istotną rolę spławianego z Białorusi i Litwy zboża w eksporcie królewieckim. W końcu XVI i początkach XVII w. z Królewca wywożono także poważne ilości konopi i lnu oraz siemienia konopnego i lnianego, w znacznym stopniu spławianego z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego<sup>45</sup>.

Z dotychczasowych badań wiadomo, że królewiecki rynek zbożowy obejmował znaczną część Prus Książęcych po Braniewo, Mrągowo i Węgorzewo oraz część Warmii<sup>46</sup>. Z naszych badań wynika, że znacznych ilości zboża dostarczali mieszczańscy z Grodna, Kowna i Nieświeża (tab. 2—4). W 1600 r. przez komorę grodzieńską burmistrz grodzieński Iwan Tarasowicz spławił 1260 beczek, a Żyd Szymon Nachimowicz aż 1628 beczek zboża. Największymi eksporterami zboża byli jednak Andrzej Zawisza (6 wicin i 1050 beczek z ekonomii grodzieńskiej) oraz Krzysztof Mikołaj Radziwiłł (6 wicin i 300 beczek)<sup>47</sup>.

Większą chyba jeszcze rolę w ekonomice ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego odgrywał spław produktów gospodarki leśnej i bartnictwa<sup>48</sup>. Na czoło wysuwa się tu

40 Por. Z. Ju. Kopysskij, *Rynočnyje svjazi*, s. 142, który podaje, że z ziem białoruskich spławiono 16 814 beczek i 2434 solanki zbóż.

41 Zob. wyżej, przyp. 26.

42 Zob. S. O. Ščerbakov, *Torgivlja zachidnobiloruskich mist (druga polovyna XVI—perša polovyna XVII st.)*, Pitannja istoriji SRSR, Lwiv 1958, s. 133, oraz Z. Ju. Kopysskij, *Rynočnyje svjazi*, s. 142, gdzie dane o spławie z Białorusi w świetle rejestru komory kowieńskiej z 1601 r.

43 Por. Z. Ju. Kopysskij, *Rynočnyje svjazi*, s. 143, który podaje, że z Białorusi spławiono około 30 tys. beczek zboża.

44 H. Kempas, *Seeverkehr und Pfundzoll im Herzogtum Preussen. Ein Beitrag zur Geschichte des Seehandels im 16. und 17. Jahrhundert*, Bonn 1964, tab. 4, oraz A. Groth, *Statystyka handlu morskiego portów Zalewu Wiślanego w latach 1581—1712*, Wrocław 1990, s. 218, tab. 7; P. Jeannin, *Contribution à l'Etude du Commerce de Lubeck aux environs de 1580*, Hansische Studien, 1961, Bd. 8, s. 189, podaje, że w latach 1581 i 1582 Królewec eksportował na Zachód około 20 tys. lasztów zboża.

45 H. Kempas, op. cit., tab. 10 i 12; A. Groth, op. cit., tab. 8, s. 219, 221.

46 S. Mielczarski, op. cit., s. 178. O podwodach ze zbożem ze wschodniej Warmii do Królewca w późniejszym okresie pisze J. Jasiński, *Reformy agrarne na Warmii na początku XIX wieku*, Olsztyn 1967, ss. 82—84.

47 Z. Guldon, *Spław niemieński*, tab. 40.

48 B. Dederko, *Handel towarem leśnym na Litwie i Białorusi w XVII wieku*, Sylwan, 1962, R. 106, nr 6, ss. 47—56. Dla okresu późniejszego zob. Z. Guldon, *Handel drewnem i potażem w końcu XVIII wieku (na przykładzie ekonomii grodzieńskiej i brzeskiej)*, Sylwan, 1965, R. 109, nr 6, ss. 27—36.

**Tabela 4**  
*Wywóz i spław towarów do Królewca przez komorę grodzieńską w 1605 r.*

Towar	Jednostka miary	Ilość	Towar	Jednostka miary	Ilość
Produkty gospodarki roślinnej			Produkty gospodarki leśnej i bartnictwa		
chmiel	kamień	453	potaż	beczka	111
	kolaska	2		łaszt	13
	wańtuch	55	smoła	beczka	100
	wóz	5		łaszt	20
groch	beczka	87	wańczos	sztuka(?)	1200
jagły (pszono)	beczka	86	wańczos i kleпка	plit	6,5
	fasa	61	wosk	fasa	1
	krakówka	94,5		kamień	615
	średziówka	4		krusza	14
jęczmień	beczka	320		solanka	8
	łaszt	2	Produkty gospodarki hodowlanej i skóry		
konopie	kamień	262	jałowice	sztuka	13
krupy	beczka	26	jucht	para	1100
	solanka	2	konie	sztuka	4
mąka	beczka	225	łój	beczka	5
nasienie konopne	beczka	35		fasa	28
	solanka	7		kamień	2473,5
nasienie lniane	beczka	1425		średziówka	26
	solanka	110		para	204
	wór	1	skóry	sztuka	735
nasienie lniane i konopne	beczka	10		wóz	6
owies	beczka	90	stonina	połec	6
pieńka (włókno konopne)	kamień	2370	sadło	sztuka	12
proso	beczka	50	woly	sztuka	125
pszenica	beczka	10		Inne towary	
zboże	wicina	22	garńce	kopa litewska	6
żyto	beczka	7850		złoty	7
	łaszt	44	koce	kipa	1
	wicina	39	mydło	brus	7800
			plótno	kopa litewska	50
				łokiec	15040
				złoty	6,5
Produkty gospodarki leśnej i bartnictwa					
dziegoć	beczka	4			
kleпка	kopa	848			
miód	wiadra	15			
popiół	beczka	63			
	łaszt	1861,5			
	wicina	1			

Źródło: Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Oddział Rękopisów, At nr 13161.

popiół, którego spławiono 1119 łasztów przez Grodno w 1600 r., 236 łasztów i 2 wiciny przez Kowno w 1601 r. oraz 1861,5 łasztów, 63 beczki i 1 wicinę przez Grodno w 1605 r. (tab. 2—4). W 1597 r. z Królewca wywieziono 2590 łasztów tego towaru. Także w latach 1600 i 1602 eksport popiołu był stosunkowo znaczny. Mniejszą rolę w spławie z ziem białorusko-litewskich (tab. 2—4), jak i w wywozie z Królewca, odgrywał potaż<sup>49</sup>.

Największym eksporterem popiołu był Lew Sapieha, którego faktor w 1600 r. spławił przez Grodno 320 łasztów tego towaru<sup>50</sup>. W 1605 r. z dóbr kanclerza dostarczono na

49 A. Groth, op. cit., tab. 8, s. 221, 225; H. Kempas, op. cit., tab. 8.

50 Z. Guldon, *Spław niemeński*, tab. 41.



rynek królewiecki 282 łasztu popiołu<sup>51</sup>. Potwierdza to fakt, że handel towarami leśnymi odgrywał niezmiernie istotną rolę w gospodarce Lwa Sapiehy. Z jego rozległych dóbr popiół spławiano do Gdańska, Królewca i Rygi. Na rachunek kanclerza popiół wypalano także za zgodą wojewody mińskiego Bohdana Sapiehy w puszczy homelskiej. W latach 1587—1592 w puszczy tej wypalono ponad 592 łasztu popiołu w zamian za pniowszczyznę (opłatę od ściętych drzew) w wysokości 592 kop litewskich i 50 groszy<sup>52</sup>. Z rozliczenia Lwa Sapiehy z jego faktorem Wacławem Wilczkiem, wysłanym „do bud moich zasoskich i koszelowskich na wywóz i wyprowadzenie popiołów moich z lasów nizowskich”, wynika, że w okresie od lipca 1594 do lipca 1597 r. pobrał on gotówką 1877 kop litewskich. Suma ta przeznaczona była m.in. na transport 133 łasztów 8 beczek popiołu do przystani nad Niemnem i Ciecierewą. Za transport podwodami łasztu popiołu do portów płacono po kopie litewskiej, a nawet i więcej<sup>53</sup>. W latach 1598—1599 Wilczek dostarczył do Królewca 326 łasztów 14 beczek popiołu<sup>54</sup>. W 1600 r. na rynek królewiecki trafiły 362 łasztu 8 beczek popiołu homelskiego i słonimskiego, a w 1601 r. — 284 łasztu 9 beczek z bud homelskich, wreszcie w 1602 r. spławiono 235 łasztów 8 beczek (tzw. większej beczki) oraz 57 łasztów 6 beczek (tzw. małej beczki) popiołu. Popiół ten sprzedawano w Królewcu po 60—80 złp za beczkę. Ponadto Wilczek dostarczył w latach 1600—1602 do Królewca 2500 sztuk wańczosu za 1075 złp, 300 sztuk gorszego wańczosu na 100 złp oraz klepkę za 53 złp. W sumie za sprzedaż popiołu i drewna uzyskano 22 348 złp 15 gr<sup>55</sup>.

Przez komory grodzieńską i kowieńską spławiano sporo wosku oraz niewielkie ilości dziegiu i smoły. Na rynek królewiecki przeznaczano też niektóre produkty gospodarki hodowlanej. Chodzi tu zwłaszcza o łój oraz skóry, głównie zresztą zwierząt hodowlanych (tab. 2—4). Praktycznie nie spławiano rosyjskich i białorusko-litewskich futer, które dominowały w handlu lądowym z Polską i Zachodem. W 1605 r. przez komory brzeską i grodzieńską przewieziono prawie 640 tys. popielic oraz duże ilości innych futer i skór, sprzedawanych następnie na jarmarkach w Gnieźnie, Lublinie i Toruniu<sup>56</sup>. Natomiast ze wszystkich portów wschodniobałtyckich w latach 1562—1621 wywieziono zaledwie nieco ponad 7000 tys. skór<sup>57</sup>. Udział Królewca w tym handlu był zresztą niewielki<sup>58</sup>.

Tylko przez komorę grodzieńską w 1605 r. przepędzono 125 wołów, 13 jałowic i 4 konie (tab. 4). Sprowadzane do Prus woły pochodziły głównie z Korony — szacuje się, że w XVI w. z Mazowsza przepędzono rocznie około 2000 wołów<sup>59</sup>. Księciu pruskiemu i jego szlacheckim poddanym wolno było bez opłat celnych sprowadzać z Rzeczypospolitej wszystkie towary przeznaczone dla własnych potrzeb. Zasada ta nie zawsze zresztą była ściśle przestrzegana. W 1544 r. na mocy specjalnego glejtu książę Albrecht otrzymał zgodę na wprowadzenie z Korony 200 wołów<sup>60</sup>.

W dotychczasowych rozważaniach stwierdziliśmy, że w spławie niemieńskim i transporcie lądowym do Królewca, obok wielkiej własności ziemskiej, znaczną rolę odgrywały

51 B.U.Wil., sygn. 1361, Rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r., k. 18.

52 Biblioteka Akademii Nauk we Lwowie, Archiwum Sapiechów, teka 880/Vc. s. 77, Kwitariusz gospodarczy Lwa Sapiehy za lata 1588—1607.

53 Ibidem, ss. 361—363.

54 Ibidem, ss. 426—433; S. Ingot, *Sprawy gospodarcze Lwa Sapiehy 1588—1607*, w: *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. F. Bujakowi*, Lwów 1931, s. 193.

55 Por. przyp. 52, ss. 507—513; S. Ingot, op. cit., s. 193.

56 Z. Ju. Kopysskij, *Ekonomičeskoe razvitie*, tab. 11, 13; J. Topolski, op. cit., ss. 224—227; Z. Guldon, L. Stępkowski, op. cit., ss. 101—102.

57 W. W. Doroszenko, op. cit., tab. 2.

58 A. Groth, op. cit., tab. 9, s. 221, 225; H. Kempas, op. cit., tab. 9.

59 R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, t. 1, Warszawa 1958, s. 64; J. Baszanowski, *Z dziejów handlu polskiego w XVI—XVIII w. Handel wolami*, Gdańsk 1977, s. 109.

60 *Die Berichte und Briefe des Rats und Gesandten Herzog Albrecht von Preussen Asverus von Brandt nebst an ihn ergangenen Schreiben in dem königlichen Staatsarchiv zu Königsberg*, hrsg. A. Bezzenberger, H. 1, Königsberg 1904, nr 36; H. 4, 1921, nr 171.

Tabela 5  
*Udział miast w wywozie i spławie towarów do Królewca w 1605 r.*

Towar	Jednostka miary	Miasto										Razem				
		Bielica	Birże	Grodno	Holowczyn	Iłumen	Kopył	Kowno	Królewiec	Mikolajewszczyzna	Nieśwież		Nowogródek	Olecko	Stuck	Wilno
Chmiel	kamién	—	—	115	—	—	70	40	50	—	—	—	7	—	—	282
	kolaska	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
	wańtuch	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	—	21
Lój	beczka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
	fasa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26
	kamién	12	—	150	230	467	—	38,5	10	45	—	—	—	—	880	2212
	śledziówka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	—	24
Nasienie lniane	beczka	30	—	707	—	10	—	600	—	—	—	—	—	—	—	1345
	solanka	—	—	8	—	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	60
	wór	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Popiół	beczka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
	łaszt	—	—	—	—	5	—	—	53	—	—	—	—	—	—	285
Skóry	para	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	204
	szluka	—	181	3408	60	75	—	100	20	—	—	—	—	—	75	4029
Wosk	fasa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	kamién	12	—	11,5	78	90	—	25,5	6	—	—	—	—	—	170	542
	kruszcza	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
	solanka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Żyto	beczka	—	—	500	—	—	—	450	—	—	—	—	—	—	—	1150
	łaszt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12

Źródło: Biblioteka Uniwersyteku Wileńskiego, Oddział Rękopisów, At nr 13161.

też miasta. Przez komorę kowieńską w 1601 r. kupcy z Grodna, Kowna, Slucka i Wilna spławiali nie tylko produkty gospodarki roślinnej, leśnej i hodowlanej (tab. 2), lecz także różne wyroby rzemieślnicze. Tak więc mieszczanie kowieńscy spławiali drewniane łyżki (19 tuzinów), niecki (76 dziesiątków i 85 tuzinów), talerze (302 tuziny), talerze i puzdra (30 tuzinów), sanie (45) i kolasy (26). Handlowali także płótnem. Kupcy ze Slucka, poza juchtem, spławiali płótno i poroża<sup>61</sup>. Wreszcie z Wilna spławiano mydło<sup>62</sup>.

Udział miast w wywozie i spławie ważniejszych towarów do Królewca w 1605 r. przedstawia tabela 5. Poza miastami z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego spotykamy też mieszczan królewieckich i oleckich. Ci ostatni, poza chmielem, sprowadzali do Prus mydło i wyroby garncarskie „roboty” grodzieńskiej<sup>63</sup>.

W imporcie królewieckim podstawową rolę odgrywała sól, której znaczne ilości sprowadzano z Zachodu<sup>64</sup>. W przeciwieństwie do Korony, która zaopatrywała się w sól głównie z żup krakowskich i ruskich, na ziemi Wielkiego Księstwa Litewskiego trafiała za pośrednictwem Rygi i Królewca sól zagraniczna<sup>65</sup>. W 1600 r. przez komorę grodzieńską spławiono około 2000 łasztów soli<sup>66</sup>. Między innymi Lew Sapicha na 13 wicinach sprowadził 60 łasztów soli<sup>67</sup>. Z Królewca spławiono też około 30 łasztów śledzi<sup>68</sup>. Sól i śledzi w ogóle natomiast nie notuje rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r.

Z Królewca sprowadzano też wyroby tekstylne, korzenie i delikatesowe artykuły spożywcze oraz nieco innych towarów. Tak np. w 1605 r. mieszczanin nowogrodzki Jakub Bohdanowicz wiózł na jednym wozie 2,5 kamienia pieprzu, 3 kamienie anyżu, po kamieniu imbiru i ryżu, kosz rodzynek i 5 funtów lukrecji<sup>69</sup>. Wójtowicz słucki Omelian na trzech wozach przewoził 31 postawów różnorodnych sukien, 15 sztuk machajeru niemieckiego, 6 kamieni pieprzu, 2 kamienie migdałów, koszt rodzynek i 4000 królików (zapewne wyprawionych skór króliczych)<sup>70</sup>. Mieszczanin kowieński Just spławiał na wicinie 10 skrzyń szkła, 3 kufy małmazji i fasę kanaru<sup>71</sup>. Wójtowicz słucki Stefan Michajłowicz sprowadzał na dwóch wozach 2300 zajęcin, 1500 królików, 7,5 kamienia pieprzu, 5 kamieni mosiądzu blachowego i 1,5 kamienia stali<sup>72</sup>. Mieszczanin królewiecki Hans Michel wiózł z Królewca 31 postawów sukna, 3 omy małmazji, 3 omy wina morawskiego, 2 omy wina francuskiego, 6 kamieni pieprzu, 3 kamienie imbiru, 10 funtów cynamonu, 10 funtów goździków i faskę oliwy<sup>73</sup>. W rejestrach celnych spotykamy także alun<sup>74</sup>, witriol (koperwas)<sup>75</sup>, „aptekarskie rzeczy”<sup>76</sup> itp.

Podsumowując powyższe stwierdzić można, że nawet w początkach XVII w., mimo nie sprzyjającej sytuacji politycznej, spowodowanej wojną polsko-szwedzką, ziemia Wielkiego Księstwa Litewskiego dostarczały na rynek królewiecki znacznych ilości zbóż i popiołu. W Królewcu zaopatrywano się natomiast w sól, śledzie, korzenie i artykuły

61 O roli tego ośrodka zob. szerzej A. Grickevič, *Torgovye svjazi Slucka s gorodami Polšsi i Pribaltiki v XVI—XVIII vekach i ich rol v inozemnoj torgovle goroda*, Acta Baltico-Slavica, 1969, t. 6, ss. 51—73.

62 AVAK, ss. 645—655.

63 B. U. Wil., sygn. 13161, Rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r., k. 24, 27v, 39v, 40.

64 A. Groth, op. cit., tab. 9, s. 258; H. Kempas, op. cit., tab. 3.

65 S. Ingot, op. cit., s. 196.

66 B. U. Wil., sygn. 13159, Rejestr komory grodzieńskiej z 1600 r., passim.

67 Ibidem, k. 64v.

68 Ibidem, passim.

69 B. U. Wil., sygn. 13161, Rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r., k. 26v.

70 Ibidem, k. 29.

71 Ibidem, k. 42v.

72 B. U. Wil., sygn. 13159, Rejestr komory grodzieńskiej z 1600 r., k. 28v.

73 B. U. Wil., sygn. 13161, Rejestr komory grodzieńskiej z 1605 r., k. 44, 46v.

74 B. U. Wil., sygn. 13159, Rejestr komory grodzieńskiej z 1600 r., k. 66v.

75 Ibidem, k. 66v.

76 Ibidem, k. 74v.

przemysłowe. Królewiecki rynek zbożowy obejmował nie tylko Prusy Książęce i część Warmii, lecz także zachodnią i środkową część Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jeszcze bardziej rozległy był rynek towarów leśnych — popiół do Królewca wywożono nawet z położonego w południowo-wschodniej części Białorusi Homla. Stwierdzić więc można, że zasięg rynku królewieckiego był znacznie większy, aniżeli wynikałoby to z badań G. Jenscha <sup>77</sup>.

---

<sup>77</sup> G. Jensch, op. cit., mapka na końcu pracy.

DIE HANDELSBEZIEHUNGEN DER LITAUISCHEN UND WEIßRUSSISCHEN  
LÄNDER MIT KÖNIGSBERG IM LICHT DER ZOLLREGISTER  
DER KAMMER ZU GRODNO AUS DEN JAHREN 1600 UND 1605

Zusammenfassung

Anfang des 17. Jhs. floss auf der Memel nach Königsberg beträchtliche Mengen von Produkten der Pflanzenindustrie, insbesondere von Getreide (über 3000 Last jährlich) und Hanf (fast 2400 Stein im Jahre 1605). Darüber hinaus wurde Asche (etwa 1900 Last im Jahre 1605), Wachs und andere Waren geflossen. Aus Königsberg wurde hauptsächlich Salz eingeführt. An der Flößerei war nicht nur der Großgrundbesitz, sondern auch Bürger von Grodno, Kaunas, Neswesch, Sluzk, Wilna und anderen Städten beteiligt. Im Handel mit Königsberg spielten auch die diese Stadt mit Riga, Wilna und Grodno verbindenden Landeswege eine wichtige Rolle.